

Med Jevreji.

Zgodba z rusko-rumunske meje. — Dr. Ivan Knific.

Opolnoči smo zapustili ogromni kolodvor črnomoške Odeše. Naveličal sem se neizmernih planjav, naveličal brezkončne vožnje; zaželel sem počitka, zahrepenel po domovini. Zleknil sem se po mehkem ležišču in zaspal v prijetni zavesti: »Še danes bom onstran meje.« Prebudil sem se v Kišinevu, glavnem mestu Besarabije. Ker so vlaku dovolili daljšo »ostanovko«, sem stopil v kolodvorsko čajnico, da si za slovo še enkrat privoščim ruskega čaja.

Odslej me je zanimala okolica. Proga se vije po dolini majhne reke. Z vlaka se prav lepo vidi na Kišinev (izg. Kišinjóf), ki se širi na pobočju dolgega hriba. Kako razsežno je mesto! Hiš kar ni hotelo biti konec. V predmestjih stoje sicer majhne, s slamo in deskami krite kočice, više v bregu pa so blestela čedna poslopja, med njimi več zvonikov in pravoslavnih cerkvâ z zelenimi kupolami. Še lepše je mesto v jutranjem solncu odsevalo iz daljave.

Pokrajina je valovita. Grič se vrsti za gričem, dolg, nizek, neobrasel; le v daljavi ugledamo tuintam gozdiček listnatega drevja. Pokrajina je podobna velikemu travniku. V dolinah je nekaj polja. Pridelujejo mnogo pšenice, še več pa koruze. Na prisolnčnih brdih uspeva tudi vinska trta; večji vinogradi pa se nahajajo v južni Besarabiji. Od časa do časa se prikaže skupina hiš. Poslopja so čedna; večinoma so barvana svetlo modro, ob oknih in vratih pa so belo progasta. Sadnega drevja ni veliko.

V tem delu Besarabije stanujejo Rumuni, ki tvorijo 50 odstotkov besarabskega prebivalstva; sami pravijo, da govoré »moldavanski«. Mnogo je v deželi Ukrajincev in — Židov, manj pa Nemcev, Bolgarov, Grkov, Tatarov in Ciganov.

Na kišinevski postaji sem si kupil nemški časopis. Ko sem ga čital, sem se čudil — židovskim novicam in oglasom; nekatere so tiskali celó hebrejski. Spomnil sem se, da v Kišinevu prebiva — 47 odstotkov Židov. V nasprotnem kupejnem kotu je izstopivši sopotnik popustil časopis v hebrejskem jeziku. Izluščil sem naslov: Der Fraínd. List so tiskali sicer s hebrejskimi črkami, napisali pa so ga v — nemščini, v židovskem narečju, ki se precej razlikuje od pismenega jezika. Ko bi tudi gladko bral hebrejščino, bi teksta ne razumel. Vrhutega Židje ne pišejo samoglasnikov, ki jih mora bravec

sam vtikati med soglasnike. Občudoval sem včasih zanemarjenega Žida, ki ni hodil v nikake višje šole, da je tak časopis prebiral z neverjetno hitrostjo.

Vsled dolgega časa sem pričel računati, koliko sem prevozil po ruskih železnicah. Račun mi je izkazal 9900 km. Žal mi je bilo, da se nisem vozil še 100 km; bahal bi se: »Križem Rusije sem prepotoval samo po suhem 10.000 km!« Nesrečna želja se mi je takoj izpolnila.

Kupeji so se praznili. Krog enajstih smo dospeli na mejno postajo Ungéni. Ruski vlaki ne vozijo čez mejo; ruske proge so namreč širše kot rumunske. Potniki se morajo potruditi na drugo stran kolodvora in vstopiti v rumunske vozove.

Oddam orožniku potni list, da ga nese v pisarno. Opravili so naglo. Priletel mož, načelnik kolodvorske policije, razdeli paspóрте, meni pa reče: »Kje imate 'visum' za inozemstvo?« Pokažem mu dovoljenje za vstop v Rusijo; mislil sem namreč — bil sem res zelo preprost —, da isti visum zadostuje za vstop in za odhod iz carstva. »Kje ste zadnjič prenočili?« me vpraša starina. — »V Odesi.« — »Zakaj niste stopili na policijo po dovoljenje, da smete v inozemstvo?« — »Ne poznam vaših postav.« — »Mi je prav žal. Brez policijskega visuma ne morete čez mejo.«

Upal sem, da opravi s prošnjo in lepo besedo. Obljubim, da se ne vrnem več, naj me torej brez skrbi spusti čez mejo. »Ne magú! (Ne morem!)« se je glasil kratki, toda odločni odgovor; »pojdlite v Kišinev!« — »Je predaleč.« — »Predaleč? Kišinev je vendar blizu.« — Sodil sem po domačih razmerah, uradnik po ruskih: od Ungenov do Kišineva je tako daleč kot iz Ljubljane v Trst; taka razdalja je na Ruskem — malenkostna. Še je pripomnil dobrodušni starin: »Tudi v Ungenih je orožniška stražnica; zdi se mi pa, da pristava (komisarija) ni doma.«

Kraj zidu je stal kmetiški opravljen »Jevréj«, ki je bil že vaje takih prizorov. Stopi k meni: »Želite, da Vas spremim k orožnikom?« V sili se človek oprime najslabše bilke. Spravim prtljago v čakalnico in stopim z Židom do stražnice. Pisarji so sedeli v pisarni in pregledovali papirje. Spremljevalec razloži mojo zadevo. »Pristava ni doma; on hrani uradni pečat; visum brez pečata in pristavovega podpisa pa ne velja.« — »Kdaj se vrne pristav?« — »Jutri ali pojutrišnjem.«

Ko sva stala na cesti, mi svetuje Žid: »Ostanite pri meni! V Kišinevu danes itak nič ne opravite, ker pridete prepozno. Jutri se pristav vrne in Vam napiše visum. Če potujete v Kišinev, imate dvojne stroške na železnici, prenočiti morate v hotelu in v velikem mestu je življenje drago. V Ungenih si odpočijete ter ogledate kraj in okolico.«

Pregovoril me je. Prtljago sva prenesla na Židov dom. Na vrtičku, koder je rastlo nekaj zelenjave in solnčnih rož, je stala koliba iz ilovice. Obsegala je dve sobi, napolnjeni s cunjami in podobno navlako. Žid pa je hvalil: »Imeli boste krasno sobo in posteljo bolj mehko kot v hotelu.« Prikazala se je debelušna ženska, napihnjene obraza, kljukastega nosu, sokoljih oči, zmršenih las, umazana in deloma raztrgana; dišala je po česnju in čebuli. »Gospa Finkelstein, moja soproga,« jo je predstavil Jevrej. Otrok ni bilo doma, podili so se po ulicah; le majhen deček, neizrečeno umazan, je kupal izza materinega krila.

Ungeni so »mjestéčko« (mestece); menil sem torej, da je v kraju več krčem, čeprav židovskih. Prosil sem Finkelsteina, naj mi pokaže dobro gostilno. Žid se je umikal in pravil, da v Ungenih ni nobene gostilne; če želim obedovati, naj stopim na kolodvor. Zagotavljal sem Žida, da sem se naveličal kolodvorskih restavracij, kjer ponujajo večni »boršč« (juho z mesom) ali pa »kotlét narúbljennij« (nasekljan zrezek), da sem vaje tudi preproste hrane. Vdal se je: »Povedem Vas k prijatelju, kjer boste imenitno obedovali. Vedite pa, da bo kosilo dražje kot na kolodvoru.«

Ko sva vstopila pri Abrahamoviču, sta si prijatelja segla v roke in se nekaj pomenila, česar nisem razumel. V stranski sobici so takoj pripravili kosilo. Z domačim Jevrejem in zmršenimi Rebekami smo sedli k mizi, Finkelstein pa nas je gledal od vrat. Odrezali so mi kosček kruha in mi ponudili v nekakem naprstniku črne jedi. Ko sem se obotavljal, mi je gospodinja vzela kruh in ga lastnoročno namazala s — kaviarjem. »Ne poznate kaviarja?« so se mi čudili. »Pri nas ga použijemo silno veliko. Rusi mu pravijo 'ikrá'. Je izvrstna slaščica.« Snedeži slavé kaviar. Meni se je zdela jed zoprna; najbrž me je dražila čebula, ki so jo prigrizovali sosedje. Prinesli so lonec kurje juhe. Bila je prav okusna; žal, da so mi je dali prav malo. Mojzesovci ne uživajo svinjine, pač pa mnogo kurevine, rac in gosi. Židu najpriljubljenejša pečenka je gos, ki se cedi maščobe. Razrezali so kuro; meni so dali bedro in kot prigrizek paradižnik. Tudi pijače je prinesel gospodar, posodico vina; natočili so mi kozarček. Ko so se pričeli razhajati, sem

vprašal po računu. »En rubelj,« se je oglasila gospodinja, zavedajoč se, da dobre jedi ni mogoče preplačati. Ponudil sem bankovec za tri rublje; izkazalo se je, da ga nihče ne more izmenjati. Prosil sem gospoda Finkelsteina, naj mi ga razdrobi v kaki trgovini.

Domači gospodar me je peljal v »salon«, snažno sobo, ki jo je bil — po lastni sodbi — krasno opremil. Meni se je zdelo, da je vsa oprava zastarela, okraski pa ponarejeni iz malovredne kovine. Stenska ura je počivala; revici se je utrčala struna, da je utež slonela na vznožju. Naslanjač je pokrivalo preperelo blago. Miza kraj njega je šepala na treh nogah, četrta je bila pohabljenjena. Ko me gospodar posadi na divan, me začne izpraševati: če sva s Finkelsteinom že stara znanca; zakaj sem se nastanil pri takem umazancu; preselim naj se k njemu; on mi odstopi najlepšo sobo, in to po najnižji ceni. — Dolgo časa se ni vrnil Finkelstein. Pravil je, da je vprašal v desetih prodajalnah, da pa nikjer ni mogel izmenjati bankovca za tri rublje. Gospodar je segel v žep in mi naštel kopejk za dva rublja; prej pa ni imel nikaškega drobiža.

Ko sva zopet stala na ulici, sem opozoril Žida na »prijatelja«, ki mu je hotel iztrgati malenkostni zaslužek. On pa mi je tožil, da njegovi rojaki v Ungenih niso »dostojni«; konkurenca je tolika, da uspevajo le bogatini, revežem pa se zelo slabo godi. Zato se hoče izseliti. Le kupca ne more dobiti za hišo; 500 rubljev so mu že ponujali, on da zahteva 800. Meni pa se je zdelo, da vsa Židova podrtija ni vredna 300 rubljev.

Ogledal sem si Ungene. Kraj se sicer nazivlje »mesto«, umazan pa je bolj kot najslabša vas. Koncem avgusta, ob poletni vročini, je bilo ponekod blata, da sem se ga komaj izognil, drugod pa prahu na debelo. Mesta nihče ne pometa; veter raznaša prah, slamo, papir in drugo drobnjav. Hiše so lesene ali pa ilovnate, krite z deskami, slamo ali pločevino. Krog glavnih ulic so same prodajalne, bolj podobne stojnicam kot pa kmečkim branjarijam. Na vratih stoje Židje v kaftanih, z zavitimi »pajesi« ob ušesih. Starejši ljudje so si postavili pred hišo stolčke, na katerih čepe ves božji dan, ne da bi se dotaknili kakega dela. Ko sem hodil po mestu, je zijalo vame staro in mlado. Odrasli so motrili mojo obleko; semintja je kdo prijel za moj suknjič in pretipal blago, da je spoznal njegovo kakovost. Otroci pa so tekali pred menoj in za menoj.

Krog poldneva je stalo na trgu mnogo ljudi; bil je ravno semanji dan; ljudi je prišlo iz okolice, da

je ponekod nastala kar gneča. Kmetje so govorili rumunski, Židje pa med seboj nemški; nihče bi ne slutil, da smo še v Rusiji, ko bi se sredi mesta ne dvigala čedna — pravoslavna cerkev s pozlačeno kupolo. Stoji sredi vrta, ki je daleč zavarovan z železno ograjo. Cerkev ni prostorna, pa je še nova in svetlobela. Vprašal sem Žida, če je tod ruska župnija. Pravil mi je: »V Ungenih stanujemo skoraj sami Jevreji. Uradništvo na železnici in pri orožništvu je 'rusko'. Ob večjih cerkvenih in državnih praznikih imajo 'liturgijo'. Stalnega duhovnika pa nimajo, ker pravoslavnih civilistov ni skoraj nič.«

Kmetje, ki so prodali poljske pridelke, so odhajali. Zašel sem kraj mesta na trg, kjer so prodajali konje. Tam so se gnetli ljudje, vozovi in živina. Ob stojnicah so Moldavani pili vino in žganje, vmes pa so mešetarili Židi ter vpili, kot je navada pri sejmarjih. Odnekod se je glasila harmonika. Moške so kupovali orodje, žene pa kuhinjske in gospodinjske stvari. Po rumunski navadi nosijo Moldavani srajco čez hlače; lase imajo dolge, mastne in zelo črne. Zdajnzdaj se je odtrgal voz in zdrčal na jug proti domu, jezdec pa so tirali s seboj trope starih konj in mladih žrebet.

Popoldan sem stopil do Pruta, ki tvori mejo med Rusijo in Rumunijo. Prišetal sem do širokega, dolgega mostu, po katerem vozi železnica, edina, ki neposredno veže obe državi. Reka je plitva in široka. Kraj proge so priredili pot za pešce in vozove. Na drugi strani reke, prav poleg mostu, stoji revna rumunska vasica Ungéni; hiše so nizke, krite s slamo.

Konec mostu je korakal vojak z nasajenim bajonetom, gledal v zrak in prepeval. Opazil me je šele, ko sem stal poleg njega, mu kazal potni list in ga prosil, da bi smel za trenutek na rumunsko stran. Najbrž ni znal brati; poklical je orožnika, ki se je izprehajal ob reki. Ponovim prošnjo. Orožnik pregleduje potni list in išče — visum; ko ga ne najde, mi reče: »Nemožno!« Tudi na onem koncu je korakal stražnik, par korakov od njega pa se je dvigal prvi rumunski kolodvor.

Med Prutom in Ungeni se širi »mestni drevo-red«. Nekaj bolje oblečenih Židinj se je izprehajalo po čednih stezah, otroci so bili žogo in kričali na vse grlo; ko so ugledali mene, so za hip utihnili, me motrili kot nenavadnega gosta, nato pa kričali naprej. Ko sem hodil po parku, sem čutil, kako neznano je dolgčas, če človek nima nikakega dela. Zdelo se mi je, kakor da sem v ječi, ki ne morem iz nje. Oglašalo se mi je domotožje, ki sem ga na potovanju skoraj zatrl. Ko se spominjam onih ur, kar sem jih kot »ujetnik« preživel na Ruskem, vsaj

trohico razumem, kako silno domotožje navdaja one, ki jih je kruta usoda privedla v vojno ujetništvo, da tamkaj leto in dan zdihujejo po ljubih in dragih...

Napotil sem se na jug proti vasici, ki me je vabila z malega grička. Cesta je vodila do nje, mokra tako, da sem se blata komaj izogibal. Kakor pa je bila vasica prikupljiva od daleč, od blizu ni pokazala nikake lepote. Pred vasjo stoji cerkvica, velika kot naše podružnice. Odlikovala se je v tem, da je imela za streho — sedmero majhnih zelenih kupol, kar jo je narejalo slikovito.

Korakal sem v vas. Opazil me je pes, ki je pričel lajati in se zaletavati vame. Prvi pes je zbudil drugega in tretjega. Po vasi je nastalo tuljenje, kakor da so pridrli vanjo cigani. Sreča, da sem bil vzel s seboj okovano gorjačo, ki sem jo pet tednov prej kupil v gališki Tatri. Po celem carstvu, do kitajske in perzijske meje, sem jo nosil s seboj. V Kijevu sem jo že hotel vreči v Dnjeprove valove; izrezljano ime »Zakopane« pa me je premotilo, da sem ji prizanesel. V moldavanski vasi sem z njo krotil pse, sive kot volkove, ki so rezali vame z ostrimi zobmi. Čakal sem, da se mi je najdrznejši približal na korak. Zamahnem na moč. Cvileč in tuleč odskoči mrcina; tudi njegovi tovariši se umaknejo za cestne jarke. — Vasica je revna; hiše so iz ilovice, krite z bičevjem in slamo. Kako se zove naselbina, ne vem, ker nisem nikjer ugledal napisa.

Navadno ima vsaka vas kako krčmo, tudi ta jo je imela. Spoznal sem jo po oblancih, ki so viseli nad vrati. Vstopil sem v »pivsko sobo«; ni bila tlakana, niti z deskami. Sten niso pobelili, podobe niso obesili nikakršne, le v kotu je brlela luč pred »ikono«. Ob točilni mizi sta se rvala dva možaka. Majhen, čokat hrust s predpasnikom, domači gostilničar, pijan čez mero, se je drl nad edinim pivcem in ga skušal vreči ob tla. Žal mi je bilo, da sem vstopil, pa sem le sedel k mizi. Gostilničar se mi približa in me nagovori rumunski. »Viná, pažálujsta (prosim)!« mu naročim. — »Ne znaješ li po moldavanski?« buli vame. — »Njet!« — »Otkúda ti?« — »Ja inostranec iz Avstriji.« — Tovariš potegne gostilničarja za rokav in ga vleče v točilnico, odkoder mi le-ta kmalu prinese vrč pijače. Pretep se je nadaljeval. Pokusim tekočino; še jesih je pri nas boljši. Ko se ukvarjam z vinskimi razmotrivanji, se pivec izmuzne gostilničarju in zbeži na prosto. Krčmar prilomasti nadme. Ko vidi, da mu ne odgovarjam, steguje roko, da bi me udaril. Tedaj pa skočim pokonci, zavzdignem gorjačo in zakričim: »Pašól von! (Hodi ven!)« Že sem se pripravil na pretep. Možakar je bil sicer zavaljenega trupa, toda pijan;

upal sem, da ga spravim na tla. Tedaj pa priteče iz ozadja preplašena ženska, zgrabi moža in ga tira s pozorišča. Idila se je končala s tem, da sem plačal za »vino« deset kopejk, izpil ga pa nisem. Zopet so me sprejeli psi; mimo častitljivih luž in nepreglednega blata so me spremili do zadnjih ozar.

V Ungenih sem krenil v kolodvorsko restavracijo; prostori so bili čedni, jedil na izbiro, cene primerne. Bil sem tako zadovoljen, da sem porcijo svinjine namenoma nesel domov.

Zmračilo se je, ko sem se vrnil k Finkelsteinu. Čakal me je in šla sva po mestu na izprehod. Že opoldan je vlekel iz mene stanovske in premoženjske razmere, ki sem mu jih razlagal s pridržki. Najbolj ga je zanimala plača. Cenil je stanove po tem, koliko more kdo priženiti. Ko sem mu pravil, da profesorju pri nas nevesta prinese 20 do 50 tisoč rubljev, je zadostno razumel moje družabno stališče. Zvečer pa mi je kazal občinsko sinagogo, zasebne molilnice in židovske šole. Govoril je židovsko narečje z mnogimi hrapavimi k, g in h; prizadeval si je, da ni rabil hebraizmov. Razlagal mi je nekdanje kupčije, kako je spravljaj živino v Varšavo, koliko je zaslužil in kako je sleparil uradnike. Njegov svet se je sukal edino le krog mamona in posebej še krog dobička. Ko sem ga nezaupljivo pogledoval po strani, je pripomnil: »Po nesreči, po krivdi drugih sem prišel ob vse.« Tožil je, kako težko da izhaja med toliko Židi; namerava se izseliti v Ameriko. Potoval bo čez Dunaj in Berlin v Hamburg, kjer ostane dalj časa. Obljubil mi je, da me obišče, ko se bo selil v Ameriko. Kako bi bilo prijetno, ko bi se umazan Žid z ušivo rodovino za nekaj dni ustanovil pri meni! Zato sem mu naročil: »Ko pridete na Dunaj, vprašajte policista, kje je bližnji Sv. Vid, tam pa vprašajte po meni kate-regakoli človeka; saj me pozna vsak otrok. Zelo me bo veselilo. Vsaj en teden ste moj gost z vso družino vred.«

Zanimal se je, če je v moji ožji domovini mnogo Židov. Ko sem mu pravil, da nič, mi ni mogel verjeti. Začudeno je vprašal: »Ali pri vas ni nobene trgovine, nobene tovarne?« Ko mu potrdim, da imamo tovaren dovolj, kupčujemo pa tudi, je dejal: »Potem so pri vas tudi Židje.« Sklepal je logično na podlagi sodbe: »Ni je kupčije in tovarne brez Žida.« Koderkoli je namreč hodil gospod Finkelstein, povsod je videl, da proizvajalec ne prodaja naravnost odjemalcu, marveč da med njima posreduje — Žid.

Tožil mi je o krivicah, ki jih ruska vlada prizadeva Jevrejem: »Kaj morem za to, da sem rojen Žid? Sem mar kaj slabši kot pravoslavni Rus, ki

ima vse pravice, jaz sem pa suženj?« Na Ruskem biva do šest milijonov Abrahamovih potomcev. Vlada je Žide pritislila; prišteva jih med »inorodce« (tujce). Prebivati smejo le v nekdanjem kraljestvu Poljskem in v 15 gubernijah južne in zahodne Rusije, ne pa v srednji, severni in vzhodni Rusiji, kakor tudi ne v Sibiriji ali na Kavkazu. Še v »naseljevalnem okraju« so jim prepovedali gotova mesta, n. pr. krasno letovišče Jalta na Krimu. V Kijevu in Sebastópolu so Židom odkazali poseben mestni oddelek. Pa tudi v dovoljenih gubernijah ne smejo bivati po vaseh na deželi, temveč le v trgih in mestih. Ne smejo kupovati posestev. Ta postava je hudo bolela Finkelsteina: »Ali moj denar ni toliko vreden kot pravoslavni?« V duhu sem blagroval državo, ki je sicer z drakoničnimi postavami, toda jako modro obvarovala kmečke posestnike židovskih pijavk.

Posledica takih postav je ta, da Židje prebivajo le v mestih na tesnem prostoru in se pečajo največ s kupčijo. Po cestah mrgoli kaftanov, krivih nosov in hebrejske umazanosti. Skoraj vse trgovine, hoteli, gostilne in čajnice so v židovskih rokah. Konkurenca je velika. Odtod izvira sleparstvo in revščina. Žid neprestano ponavlja: »Nočem te goljufati, ne želim dobička, le svoj denar bi rad nazaj.« V resnici pa hrepeni vsaj po 100 procentih, in če prijenja na polovico, ima še vedno dobiček. Revnih Židov je res veliko. In kako tudi ne? V Ungenih prebiva 500 družin, dasi kraj nima drugega pomena, nego da je zadnja postaja pred Rumunijo. Židje se množe hitreje kot Ariji, zato čudovito narašča židovski proletariat.

Postava, kakor je huda, je tudi prijenljiva. Po vsej državi smejo prebivati: židovski veletrgovci; osebe z vseučiliško izobrazbo in visokošolci sami; rokodelci, ki so pri ruskem mojstru prestali skušnjo; lekarnarji, njih pomočniki in vsi, ki se bavijo z zdravstvom. Da bi otroci dosegli vse državljanske pravice, jih starši tišče v srednje in visoke šole. Znano je, da so Židje bolj pridni nego Ariji; čeprav splošno niso nadarjeni, so pa tem vztrajnejši. Vlado je zaskrbelo, da ne bi Židje preplavili advokature in zdravstva, da ne bi prišli do prevelikega vpliva. Izmislila si je protistrup. Določila je, koliko odstotkov dijaštva na srednjih in visokih šolah sme biti Mozesovcev. Zato pa tem več Židov hodi na tuje univerze. Še ta zadnji pomoček jim hoče iztrgati vlada. Po najnovejših določbah ne sme noben ruski državljani brez oblastvenega dovoljenja študirati na inozemskem vseučilišču.

Mnogo Židov je tudi rokodelcev. Ker ne smejo na deželo, v mestu pa ne porabijo toliko izdelkov,

kolikor jih proizvajajo, delajo rokodelci Jevreji za večja podjetja, včasih za slepo ceno; posledica je revščina in lakota.

Odkod čudna prikazen, da Židje govore nemški, in to v Galiciji, Bukovini, na Poljskem, v Besarabiji ali pa še dalje na vzhodu. Odkod narečje, ki vsebuje tudi nekaj slovanskih in hebrejskih besedi in ki ga govore vsi Jevreji od nemške meje do Črnega morja? V tem narečju se nahajajo tudi starejše oblike, in za marsikateri pojem, ki ga rojen Nemec izraža s tujko, latinsko ali francosko, rabijo Židje pristno nemško besedo. Mesto »Onkel, Tante, Barbier« pravijo n. pr. »Ohm, Muhme, Bartscherer«. Iz dejstva, da ruski Judje govore nemški, sledi nujno, da so se njih predniki priselili z Nemškega. Zgodovinarji so dognali, da se je od križarskih vojsk dalje mnogo Nemcev priselilo na vzhod med Slovane. Izselsevali so se največ v poljsko kraljestvo. Z drugimi vred se je (od 12. do 14. stoletja) premestilo tudi veliko Židov s Švabskega, Frankovskega in Saksonskega. Drugi nemški kolonisti so se popoljšali, Židje pa se vsled svoje vere niso hoteli pomešati z drugimi narodi; z vero vred so ohranili tudi nemški občevalni jezik, ono srednjeveško narečje, ki so ga prinesli s seboj. Ko so Poljaki zasedli Ukrajino, so vanjo zašli tudi Židi, so vzeli davke v zakup ali pa so Ukrajincem točili žgane pijače. Že tedaj so Kazaki poleg Poljakov zasovražili tudi Žide in to sovražstvo še ni izginilo. Kamor so tekom svetovne vojske prihrumeli Kazaki, so nečloveško ravnali z Židi.

Nekateri trdijo, da so versko strpni poljski kralji gostoljubno sprejeli Jude, ko so jih začeli preganjati Nemci. Res pa je, da so Židje prišli med Poljake z drugimi Nemci vred nepoklicani. Poljski kralji tudi niso bili proti Judom bolj strpni kot Nemci. Izključili so jih od uradništva in jim prepovedali kupovati posestva. Kakor vidimo, so sedanje ruske »drakonične« postave prav iste, kakršne so izdali že poljski kralji in pred njimi nemški knezi.

Iz teh zgodovinskih podatkov spoznamo, zakaj da so Židje ohranili nemški občevalni jezik. Nam se ta nemščina zdi grda, ker ima mnogo zastarelih oblik in jo Židje izgovarjajo zelo hrapavo. Ne smemo pozabiti, da je židovski »žargón« nastal iz nemških narečij 12.—16. stoletja.

Par zgledov za pokušnjo:

U g a n k a.

Du Meidele du scheins¹,
Du Meidele du feins,

¹ Schönes.

Well der eppes¹ fregen, a Rattenes² a feins:
Wu is ferrannen³ a Meilach⁴ on a Land?
Wu is ferrannen a Wasser on a Sand?
Wer is tiefer for a Quall⁵,
Wos is bitterer for a Gall?

Du närrischer Bocher⁶,
Du närrischer Tropp,
Du hast nit kei Szeichel⁷ in dein ganzen Kopp!
Die Wasser von Eig⁸ is ohne Sand,
Der Meilach von Karten is ohne Land!
Die Thora⁹ is tiefer for a Quall,
Der Toit¹⁰ is bitterer for a Gall.

G o d č e v s k a.

Dva godca (Josel igra na gosli, Tevjé pa na bas) godeta
in pevec poje:

1. Zehn Brüder seinen mir gewesen,
Hoben mir gehandelt mit Lein,
Is einer gestorben, is geblieben nein.
2. Nein Brüder seinen mir geblieben,
Hoben mir gehandelt mit Fracht,
Is einer gestorben is geblieben acht.
3. Acht Brüder seinen mir geblieben,
Hoben mir gehandelt mit Rieben,
Is einer gestorben, is geblieben sieben.
4. Sieben Brüder seinen mir geblieben,
Hoben mir gehandelt mit Tschweks¹¹,
Is einer gestorben, is geblieben sechs.
5. Sechs Brüder seinen mir geblieben,
Hoben mir gehandelt mit Strümpf,
Is einer gestorben, is geblieben fünf.
6. Fünf Brüder seinen mir geblieben,
Hoben mir gehandelt mit Bier,
Is einer gestorben, is geblieben vier.
7. Vier Brüder seinen mir geblieben,
Hoben mir gehandelt mit Blei,
Is einer gestorben, is geblieben drei.
8. Drei Brüder seinen mir geblieben,
Hoben mir gehandelt mit Hei¹²,
Is einer gestorben, is geblieben zwei.
9. Zwei Brüder seinen mir geblieben,
Hoben mir gehandelt mit Steiner,
Is einer gestorben, is geblieben einer.
10. Einer bin ich geblieben,
Handel ich mit Licht,
Starben tu ich jeden Tag,
Weil zu fressen hob ich nicht.

Za posameznimi kiticami se ponavlja refrén:

Oi, Jossel mit dem Fiedel,
Tewjeh mit dem Baß,
Spieltsche mir a Liedel,
Chotsch¹³ auf dem Mitten Gaß.

¹ Etwas, ² Rätsel, ³ vorhanden, ⁴ kralj (hebr.), ⁵ Quelle, ⁶ deček (hebr.), ⁷ razum (hebr.), ⁸ Auge, ⁹ Mozesova postava (hebr.), ¹⁰ Tod, ¹¹ cveki (žebliji), ¹² Heu, ¹³ čeprav (rus.).

(Poročilo »Jüdisches Tageblatt«-a v Varšavi, tiskano s hebrejskimi črkami.)

Wie men hot sich itzt derwüßt, es hot ausgebrochen a maurodiger Sturm-Wind in Finnischen Saliv¹, nischt weit vun der Stodt F. in Wiborger Gubernie; senen umgekumen anerech² 150 Fischer vun Petersburger Gubernie. Der schrecklicher Sturm, welcher hat zubrochen dem Eis vun Saliv, un hot ongebrocht gwaldige Chorbonaus³, hot vertrogen mit sich a ganzer Fischergesellschaft, wos hot sich gefunen beim Saliv arausfahrendig, wie sein Minhag⁴ is, zum Fisch-Fang. Der Sturm hot sei⁵ verworfen in Saliv zusammen mit seiere Fuhren, un dort zwischen die schrecklicher Eissticker hoben die Unglickliche geendigt sei⁶er Leben in greßte Szurim⁷. Noch⁸ alle Mittlen hot men bis itzt arausgenumen vun Waßer nor 7 Trupen⁹. Weiterdige Perotim⁹ wegen der schreckcklicher Geschehenes hot men noch derweile nischt bekumen.

S Finkelsteinom sva končala razgovore in se vrnila domov. Žid me je prosil, naj mu dam rubelj za njegov trud in za prenočišče. Nakupil je užitnih buč. Vsa družina se je zbrala ob mizi pred kočo in pričelo se je krmljenje, kakor pri naših mnogoparkljarih, kadar jim gospodinja nasuje živeža v korito. Mladiči so uživali buče, da se jim je cedilo od ust. Postrani so pogledovali tujca, ki jim je preskrbel tako večerjo. »Mojšele,« je dejal oče mlajšemu sinu, »če se boš pridno učil, boš kakor ta-le gospod, ki služi vsak dan pet rubljev.« Zdelo se mi je, da je poglavje o denarju proučil že najmlajši Finkelsteinček; oči so mu žarele, ko je očetu nekaj zatrjeval, česar nisem razumel. Vprašal sem očeta, kako se zoveta druga dva dečka in deklica; povedal mi je imena, ki jih nisem slišal še nikdar.

Iz vlekel sem svinjino; rezal sem jo na kosce in užival počasi, ne da bi sam sebi zviševal okus, marveč da bi dražil Hebrejce. »Svinjina je izvrstna,« sem pripomnil, čakajoč, kako bodo vplivale besede. Finkelstein mi je odgovoril pohlevno: »Že mogoče; mi je ne jemo.«

Žid je razvozlat dva svežnja vizitk onih tujcev, ki jim je šel svojčas na roko kakor meni. Večinoma so bili Rumuni iz sosednjega Jaša. Posebno je hvalil nekega advokata. »Prišel je brez policijskega visuma. Prosil me je, naj grem z njim v Kišinev, da mu pri policiji izposlujem vse potrebno. Vozila sva se v prvem razredu, stanovala v imenitnem hotelu, obedovala po knežje. Bil je krasen človek.« Namigaval je na moj slučaj, pa brez uspeha.

Spal sem prav dobro, dasi postelja ni dehtela po vijolicah, ampak po maščobi in čebuli.

¹ Zaliv (rus.), ² ohne Recht (ungefähr), ³ opustošenja (hebr.), ⁴ navada (hebr.), ⁵ sie, ⁶ bolečine (hebr.), ⁷ trotz, ⁸ trupla (rus.), ⁹ podrobnosti (hebr.).

(Iz knjige: Dr. M. L. Schlesinger, »Rußland im XX. Jahrhundert«, str. 138.—141.)

Drugo jutro sem se izprehajal po trgu, da sem se naveličal. Ko je dospel dopoldanski vlak, sem stopil k orožnikom in vprašal po komisarju. »Prištava ni in ga danes še ne bo,« so me odslovili.

Ujezilo me je. Da preživim še en dan v židovskih Ungenih! Nemogoče. Zgrabim prtljago in hitim na kolodvor. Finkelstein priteče za menoj: »Potujete v Kišinev? Čemu? Ko se pripeljete tja, bo policija že zaprta; jutri se pa itak vrne naš pristav. Počakajte v Ungenih!« Opomnil sem ga: »Da nisem včeraj slušal Vašega nasveta, bi sedajle imel policijsko dovoljenje v rokah in bi se že danes peljal v Rumunijo.« Še me je zadrževal: »V Kišinevu boste hodili od urada do urada in boste imeli mnogo sitnosti. V Ungenih Vam pa jutri jaz vse oskrbim.«

Nisem ga slušal, odpeljal sem se. Ljudstva na vlaku se je trlo, in to samih Židov in Židinj, da niti sesti nisem mogel. Vlak pa je vozil počasi, kakor da se mu nikamor ne mudi. Na četrti postaji Kalaraš je drhal izstopila. Vršil se je tamkaj živinski semenj. Krog kolodvora so se gnetli Moldavani ter Židi. Zopet sem ogledoval gričevje s travniki, njivami koruze, redkimi vasicami, svetlomodrimi hišicami, v ozadju pa so se dvigali redki gozdovi. Kar dočakati nisem mogel, da bi dospeli že v Kišinev. Slednjič so se prikazale predmestne kočee, za njimi pa stolpi in pravoslavne cerkve prostrane besarabske stolice. Ustanovil sem se v najbližjem hotelu; niti pazil nisem, kako se imenuje. Gospodar, Žid seveda, mi je odkazal sobo na ulico, da me je motil ponočni ropot.

Kolodvor so postavili daleč v predmestju; dolga je pot do notranjega mesta. Kišinev je velik; ima krog 120.000 prebivalcev. Glavna prometna cesta, Aleksandrovska ulica, je silno dolga in zelo široka. V mestu je več lepih parkov. Sredi Kišineva, v čednem mestnem vrtu, stoji veliki spomenik carja Aleksandra II., ki je iz Kišineva 24. aprila 1877 Turkom napovedal vojsko. V drugem parku se dviga spomenik pesnika Puškina. Sicer pa Kišinev kot pokrajinsko mesto nima posebnosti. Knjige naštevajo, da je tod sedež pravoslavne nadškofije in vojaškega zbora, da se nahaja v mestu 23 ruskih, 1 armenska, 1 katoliška in 1 luteranska cerkev, 32 židovskih molilnic, 1 mošeja, pravoslavno duhovsko semenišče, 2 moški in 1 ženska gimnazija, realka, obrtna, živinozdravniška in vrtnarska šola. Polovica prebivalstva je Abrahamevega rodu. Leta 1903. so bili v Kišinevu hudi »pogrómi« na Žide. Krog mesta so sadni vrtovi in vinogradi; uspeva baje tudi tobak.

Ko sem hodil po mestu, sem pred neko cerkvijo ugledal več ljudi; čakali so na pravoslavno poroko.

Ker so se ravnokar pripeljale kočije, sem tudi jaz stopil v cerkev. Obred je trajal zelo dolgo. Sredi cerkve je pop imel mizico, ki sta se pred njo postavila ženin in nevesta. Drug in družica sta držala nad poročencema — pozlačeni kroni; ženinova je bila višja, prav podobna cesarski, nevestina pa nižja. Pop je molil dolge obredne molitve, blagoslavljal prstane, peljal poročenca do svetih podob, ki sta jih poljubovala, in ju enkrat vodil tudi krog »prižnice«. Ko sta poročenca izrekla »da«, so jima kroni posadili na glavo. Nazadnje sta še skupno izpila kozarec blagoslovljenega vina.

Ko sem se vračal, sem za mestnim vrtom ugledal zvonik z »latinskim« križem; spoznal sem katoliško cerkev. V neki trgovini sem si kupil pozlačeno »ikóno« Vladimirske Matere Božje z ruskim okvirom kot spomin na potovanje po carstvu.

Drugo jutro sem najprej stopil do cerkve, kjer župniku je č. g. Zimmermann, Dunajčan po rodu. Žal, da ga ni bilo doma. V Kišinevu pastiruje samo en duhovnik, dasi je vernikov krog 4000. Zimmermann je častni kanonik saratovske škofije, kamor spada Besarabija. Leži pa Sarátov ob Volgi, kamor bi z vlakom dospeli v — treh dneh. Vsa južna Rusija s Kavkazom vred spada pod to škofijo, ki je torej silno razsežna. Na jugu carstva ne stanuje mnogo katoličanov latinskega obreda. V vsakem večjem mestu je katoliška cerkev, večinoma prav majhna; le v Odesi je velika »stolnica«, kjer deluje krog deset duhovnikov. Na zajtrk sta me povabila župnikova nečaka, gimnazijca z Dunaja. Vsa družina se je veselila, da je pogostila rojaka Avstrijca. Dunaja niso mogli prehvaliti; v Kišinevu — so rekli — so le v izgnanstvu.

Odtod se napotim na »policijo«. Trajalo je dalj časa, da sem jo izsledil v stranski ulici. Čakam, da pridem na vrsto. Uradnik mi odvzame potni list in me prične izpraševati, kdo sem, kje sem doma, odkod prihajam, dasi je vse to zapisano v knjižici; nato me še vpraša, česa želim. Pošlje me k višjemu; isto izpraševanje, v istem redu. Ko prosim dovoljenja, da smem v inozemstvo, mi razloži, da moram prinesiti potrdilo policijskega urada v 6. okraju, da res bivam v Kišinevu. Sédem na konjski tramvaj — sedaj imajo že električnega — in se odpeljem do hotela; vprašam vratarja, kod je pristojna policija. Zopet sem se vozil s »konjko«, prehodil mnogo ulic in po daljšem izpraševanju izsledil iskani urad. Čakalo je več ljudi. Ko pridem na vrsto, prične star pisar: kdo sem, odkod in kam ... »Kdaj ste prišli v Kišinev?« — »Sinoči.« — »In danes že odhajate? To ne gre. Kišinev si morate ogledati; ostanite pri nas vsaj teden dni.«

Slednjič mi pravi: »Pristava še ni v urad; morate počakati.« Ko ga vprašam, kdaj da pride, mi reče: »Ne vem; odšel je na izprehod.« Človek bi skoprnell! Sédel sem na klop in čakal, kaj mi dodeli neprijazna usoda. Dober četrť ure kesneje me opozori policijski stražnik: »Ravnokar je pristav prijezdil domov.« Stopim na dvorišče; mlad mož je stopal s konja. Prosim ga za uradni podpis. Razjezil se je: »Dovolite vendar, da spravim konja in se osnažim!« Odšel je po stopnicah v gornje nadstropje. Ko ga četrť ure ni bilo na izpregled, se drznem v stanovanje, kjer je pristav pil čaj. Zopet je godrnjal: »Še pri jedi nimam miru. Počakajte me spodaj!« Slednjič je prišel v urad, me poklical v pisarno, držal v roki moj potni list in izpraševal, kdo in kaj sem, kam grem in kod sem hodil po Rusiji. Naštel sem mu dolgo vrsto imen: »Ja bil v Kijevje, ...« dokler nisem končal: »Ja bil v Adjésje.« Resno je dvignil obraz in me vprašal, česa sem iskal v Rusiji. »Ja turist; ja pasmatrjél (sem si ogledal) na zémľju i naród,« se je glasil že pripravljeni odgovor. Tedaj je pristav pritisnil pečat in pero je zaškripalo. Bežal sem na glavno policijo. Zopet sem čakal v vrsti, zopet sem romal od prvega činovnika do drugega, zopet so me zaslišavali, potem pa vzeli na zapisnik.

Ko stopim na ulico, pogledam na uro: enajst je odbila, ob poldvanajstih pa odide vlak. Skočim v kočijo. Odsakoval sem, ko smo drčali po kamnitem tlaku, a meni se je zdelo, da konj vozi prepočasi. Domov prišedši sem zmetal obleko in druge stvari brez reda v kovčeg, priklical gospodarja in ga plačal. Služabnik mi je nesel prtljago na postajo. Že na policiji sem se bil sprijaznil z mislijo, da bom še enkrat prenočil v Kišinevu in še en dan preživel v Rusiji. Vlak, s katerim sem se nameraval voziti, ima namreč edini zvezo z Rumunijo. Rusi se zapirajo pred ostalo Evropo; od Ungenov odhaja vsak dan samo en vlak čez rumunsko mejo do Jaša; kdor ga zamudi, zamudi en dan. Ko sva korakala na postajo, je zabrlizgala lokomotiva. »Že odhaja,« sem si mislil brezupno. Tedaj pa se prikažejo s kolodvora potniki, ki so ravnokar dospeli z vlakom. Imel je pol ure zamude, ki sem je bil tako vesel, da sem dal služabniku dvojno načajnico in mu potrkal na ramo: »Vi maladjéc! (Vi ste vrl dečko!)« On pa mi je vrnil uslugo: izbral mi je v kupeju boljše mesto.

Kesneje sem včasih razmišľjal, koliko skrbi da mi je v Besarabiji povzročil potni list. Prišel pa sem do zaključka, da sem si nepilike naprtil sam, ker se prej nisem zmenil za ruske pasportne predpise. Da sem si v Odesi oskrbel policijski visum,

bi se bil obvaroval potov in stroškov. Sicer uradniki in pisarji niso bili nevljudni; žaljive besede mi ni rekel nihče, temveč z dobrim svetom so me pošiljali od urada do urada; kar sem koга vprašal, mi je točno razložil. Da pa taka pota niso prijetna, ve vsak, kdor je hodil po uradih, posebno če se pisarniški uslužbenci zadirajo nad prosičcem: »Kaj to meni mar?« Taki uradniki pa se nahajajo tudi v »kulturnih« deželah.

Tožili smo nekđaj o nazadnjaštvu držav, ki od tujcev strogo zahtevajo potni list. Rus pa ne razume, da so kulturne države tako zanikrne, da ne nadzorujejo tujcev; njemu se taka lahkomišljenost zdi nazadnjaška. Istotako ne razume, čemu so evropski mejni stražniki tako »površni«, da kovčega niti odpreti ni treba, če potnik izjavi, da v njem ni ničesar dachu podvrženega. Svetovna vojska pa je tudi v omikani Evropi rodila pasportne predpise, ki so mnogo strožji nego »predpotopni« ruski; saj smo prišli tako daleč, da se moram v lastni hiši izkazati s pismenim uradnim dovoljenjem, če hočem iz pritličja po stopnicah v prvo nadstropje...

V Ungenih me je takoj zapazil Finkelstein. »Ste dobili višum?« — »Vse v redu.« — Pokaže mi uradnika, ki je govoril s postajnim načelnikom: »Glejte našega pristava; ravnokar se je pripeljal. Ostali bi pri meni, pa bi ne imeli stroškov.« Žid se je vjel v lastno zanko. »Le oglejte si pristava,« sem mu dejal, »kako zadovoljno kramlja in se mu nikamor ne mudi. Naš vlak odide v kratkem. Ko bi jaz čakal na pristava, bi še tretji dan počival v Ungenih.« — »Utegnete imeti prav,« je priznal Žid.

Stopili smo na drugo stran kolodvora, kjer nas je sprejel rumunski vlak. Kupeji so se mi zdeli prav majhni in staroveški v primeri z dolgimi, širokimi ruskimi. Židi so nas nadlegovali, naj izmenjamo denar. Kar sem imel še drobiža, sem ga dal za »lei« ter »bani«. Občudoval sem, kako hitro je Žid preračunal valuti. Nato pa je z života odpasal vrstico, ki je bil nanjo nanizal preluknjane rumunske petice in desetice. Potnih listov nam niso vrnili, dokler nismo sedeli v vozovih. Orožniki so stražili vlak od obeh strani, vrhovni policist pa nam je vračal pasporte. Starina se mi je dobrohotno smejal, ko mi je izročal knjižico. Za pasom je nosil kar dva samokresa.

Pomaknili smo se s kolodvora. Prispeli smo na most, ki vodi čez Prut. Počasi smo se vozili čez reko, kakor bi se bali, da se most podere pod nami. Sprejme nas rumunska straža in preišče potne liste. Na kolodvoru, par korakov onstran

mostu, so nam pregledovali prtljago. Izteknili so ikono. Naznanili so mi, da ni dovoljeno na Rumunsko uvažati tujih svetniških podob, za zlatnino pa da moram plačati carino. Potolažil sem jih, da podoba ne ostane v sveti rumunski zemlji, glede dragocenosti pa sem jih opozoril, da ikona ni zlata, temveč samo pozlačena. Z nožem so se prepričali o resničnosti moje trditve.

Mejna postaja brez restavracije! Lačen sem bil na pretege; po zajtrku nisem zaužil še ničesar. Stopil sem v vas, da sem si kupil kruha in sladkorčkov.

Mnogo potnikov je tudi tu govorilo nemški, znamenje, da so Židje. Kmalu sem se prepričal, da v Rumuniji prebiva zelo veliko Hebrejcev. Trgovci in krčmarji v Moldavi so menda vsi Abrahmoviči, pa tudi večina železniških uradnikov. »Romania« je z Židi pravtako oblagodarjena kot Poljska ali pa Galicija z Bukovino.

Vozili smo se po močvirnatem polju, ki so ga dobro obdelali in zasadili s turščico. Upal sem že, da sem se znebil Židov; toda v zadnjem trenutku je vstopil krivonosec, ki me je moril do Jaša. Zelo je bil radoveden, kako gre kupčija v Besarabiji, če so konji tam ravnotako dragi kot v Rumuniji, kako je obrodila pšenica. Ko je spoznal, da ne razumem takih reči, je tiščal vame, v kaki stroki da potujem in kod sem zaposlen. Otresal sem se ga tako, da sem govoril o pokrajini.

Prikaže se slikoviti Jaš¹, glavni kraj Moldave, za Bukareštom največje rumunsko mesto (krog 100.000 prebivalcev). Leži samo 20 km od ruske meje. Vzpenja se po bregu nizkega hriba. Zeleni vrtovi in vinogradi ga opasujejo. Z železnice se nudi lep razgled na mesto. Predvsem nas pozdravljata četverostolpna (pravoslavna) katedrala in mogočno, lepo okrašeno poslopje v obliki vojašnice: sodna in upravna palača. Celotna slika je zelo prikupljiva.

Prenočil sem v Jašu. Mesto sicer ni zidano pravilno; ulice so zakrivljene, ponekod ozke; vendar pa so stavbe splošno prav čedne, glavni trg krasen, prodajalne bogate, poulični tlak iz asfalta, razsvetljava električna. Le Židov je od sile, nad 50 odstotkov.

Jaš je bil v starih časih glavno mesto kneževine Moldave. Kesneje ga je izpodrinil ponosni Bukarešt. Ko pa je »rumunski Pariz« prišel ob čast kraljeve stolice, je preprosti Jaš prevzel najvišje dostojanstvo ponižane države.

¹ V drugih jezikih mu pravijo J a s s y, Rumuni pa: Jaš.